

גבולות היחידה: שמות פרק א', פסוקים ח'–י"ד

נושא היחידה: גזרות השעבוד

מספר שיעורים על פי המתווה: 1

כתבה: חיה לואיס

הסבר כללי: יחידת הוראה זו עוסקת בראשית השעבוד - בגזרותיו של פרעה. תחילה, מוגדר החשש של פרעה, ולפיו נבחנות הגזרות שגזר כדי להתמודד עמו.

פתיחה:

בפסוקים הקודמים למדנו על נקודת מפנה בחייהם של בני ישראל במצרים. בני ישראל מתרבים והופכים ממשפחה לעם. עסקנו בשאלה – כיצד יתייחסו המצרים להתרבות הזאת? נזכיר את ההשערות ונתייחס לצדדים השונים – מה צריך להיות היחס לאורחים ולגרים במדינה? מה, מנגד, יכול להטריד את המצרים?

עיון בפסוקים:

התלמידים יקראו את הפסוקים קריאה דמומה. סביר להניח שמתוך ידע קודם, רוב התלמידים יצינו שיחסו של פרעה לריבוי בעם ישראל יהיה שלילי, ולכן ניתן כבר לבקש מהם לאתר במהלך הקריאה את הגזרות שגזר פרעה על העם.

פסוקים ח'–י' - הבעיה:

המורה קורא את הפסוקים. דיון:

- "וַיִּקְרָא מֶלֶךְ-מִצְרָיִם, עַל-מִצְרָיִם, אֲשֶׁר לֹא-יָדַע, אֶת-יוֹסֵף" – האם ייתכן שהמלך החדש באמת אינו מכיר את יוסף? והרי יוסף ביסס את כל הכלכלה של מצרים במשך תקופה ארוכה והציל אותה בכל שנות הרעב - לא ייתכן שלא הכיר אותו או לפחות שמע עליו. רש"י מסביר שהמלך

החדש רק "עשה עצמו כאילו לא ידע", כדי שלא יהיה מחויב להוקיר טובה לעם ישראל על תרומתו של יוסף למצרים.

בהתאם לכך, התלמידים ישערו כיצד היה צריך לנהוג מלך אשר כן "ידע את יוסף"? כיצד יכול היה להוקיר טובה לצאצאיו ולבני עמו?

- החששות של פרעה מתחלקים לשני חלקים עיקריים: "הֲנֵה, עִם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל--רַב וְעֲצוּם, מִמֶּנּוּ" (פס' ט') – זהו חשש מפני העם הקיים, לעומת "הֲבֵה נִתְחַכְמָה, לוֹ: פֶּן-יִרְבֶּה" (פס' י') – זהו חשש מפני העתידים להיוולד. בהלימה, נראה בהמשך גזרות שמטרתן להקשות ולהכביד על העם הקיים, לעומת גזרות המתייחסות לילדים הנולדים לו.
- **מדוע הריבוי בעם ישראל מטריד את פרעה?** "וְהָיָה כִּי-תִקְרָאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסֵף גַּם-הוּא עַל-שָׂנְאֵינוּ, וְנִלְחַם-בָּנוּ" (פס' י') – פרעה חושש שהריבוי בעם ישראל יאפשר לעם להתקומם ולמרוד בו בזמן מלחמה. נציין גם כאן שמלך שהיה מכיר את יוסף, את נאמנותו ואת נאמנות עמו, היה יודע שדבר כזה לא ייתכן.

כיצד בוחר פרעה להתמודד עם החשש מפני הריבוי בבני ישראל?

המורה קורא פסוקים י"א-י"ב.

התלמידים יתנו כותרת לפסוקים אלו. השאלה ששאלנו לעיל, תכוון אותם אל הנושא: עבדות. נסביר ונפרט:

- בתגובה לריבוי בבני ישראל, מחליט פרעה לשלול מבני ישראל את חירותם ולהפכם לעבדי מצרים. המשימה שניתנת לבני ישראל היא מוגדרת: לבנות ערי מסכנות - ערי מבצר, לאוצרותיהם של המצרים.
- **התלמידים יאתרו את מטרת הגזרה** - נכוון את התלמידים לקבוצת המילים המציינות מטרה: למען, בעבור, כדי וכו' - "למען ענתו בסבלותם" (פס' י"א). נסביר את הביטוי: סבלותם=סבל. סבל - משמעותו נשיאה בעול¹. ענתו=עינוי, הכבדה וגרימת צער. פרעה מעוניין להכביד על בני ישראל באמצעות המשימות שהוא מטיל עליהם.
- נשאל: **עם איזה חשש של פרעה נועדה גזרה זו להתמודד?** החשש מפני העם הקיים².

¹ אמנם כיום אנו משתמשים במילה "סבל" כביטוי לחוויה קשה או כואבת, אולם במקור, משמעות הביטוי רחבה יותר, והיא מתייחסת לכל סוג של עבודה שאדם מעמיס על חברו. כך למשל: "והאיש ירבעם גבור חיל, וירא שלמה את הנער כי עושה מלאכה הוא ויפקוד אותו לכל סבל בית יוסף" (מלכים א', י"א, כ"ח).

² למרות שבאופן ישיר, גזרה זו מכבידה על העם הקיים, באמצעות התשת כוחם של בני ישראל, מנסה פרעה גם לעצור את הילודה (זאת רואים גם בתוצאת הגזרה).

- הגזרות שגוזר פרעה, מוטלות כולן בצורה של התחכמות - "הִבֵּה נְתַחֲמָה לוֹ" (פס' י'). פרעה אינו מצהיר כי בני ישראל הם אויבים ושיש להשמידם, אך הוא מנסה להתיש את כוחם בעקיפין. המדרש אף מספר שההתחכמות באה לידי ביטוי בכך שבתחילה אמר פרעה לעם שהעבודה תהיה בשכר ואף הוא יעבוד עמם, ולאט לאט הוא השמיט את השכר, לאחר מכן את עבודתו, לאחר מכן החמיר את השעבוד וכו'.
- **התוצאה:** "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ; וַיִּקְצֹוּ, מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (פס' י"ב). כנגד כל הסיכויים, עם ישראל ממשיך להתרבות, והמצרים מואסים בו. כדי להמחיש כיצד גזרת פרעה נכשלת כישלון חרוץ, נציב את החשש שמעלה פרעה, אל מול התוצאה: "הִבֵּה נְתַחֲמָה לוֹ: פֶּן-יִרְבֶּה" (פס' י') - "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ, כֵּן יִרְבֶּה" (פס' י"ב).

נשאל: מה יעשה פרעה? האם יוותר?

נקרא פסוקים י"ג-י"ד ונאמת/נפריך את ההשערות: פרעה אינו מוותר, וכדי להילחם בריבוי בני ישראל, הוא מכביד את הגזרה.

התלמידים ידגישו בפסוקים אלו את כל המילים הנגזרות מהשורש ע.ב.ד., ובאמצעותן נסביר את מהות הגזרה: ריבוי הביטויים מן השורש ע.ב.ד, וכן ריבוי סוגי העבודה (חומר, לבנים, עבודה בשדה), מלמדים על הגברת השעבוד-עבודות, הן בכמות והן ברמת הקושי.

התלמידים יתנו כותרת לפסוקים אלו: עבודת פרך.

עבודת פרך היא עבודה קשה המפרכת את הגוף ומחלישה אותו. ההבדל בין שתי הגזרות הוא: הגזרה הראשונה נועדה לשלול מבני ישראל את חירותם בהפיכתם לעבדים, ואילו הגזרה השנייה נועדה להחלישם ולשבר את גופם.

האם פרעה הצליח? תוצאת הגזרה אינה מצוינת בפסוקים, אולם בפסוקים הבאים נראה שפרעה מוסיף וגוזר על העם גזרות, ומכך ניתן להבין שהמטרה לא הושגה.

הצעות להמחשה:

- לכתוב קטע מיומנו של עבד במצרים, החווה את העבודות על בשרו.
- ניתן להביא לכיתה הגדות של פסח ולתאר את קושי השעבוד דרך התמונות המופיעות בהן.
- התלמידים יוכלו לבנות לבנים ולהציג בכיתה במהלך לימוד הנושא. להלן דוגמה:

<https://www.mada.org.il/activities/mud-bricks>

מסרים והפנמה:

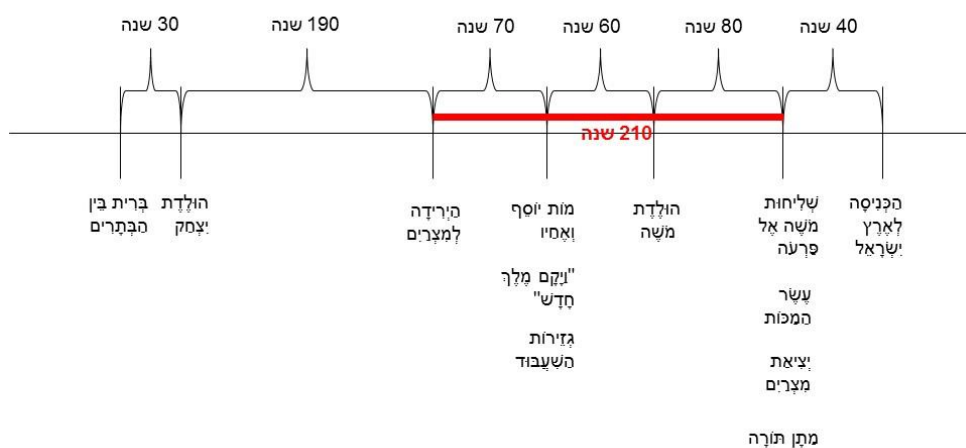
א. "וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ" (פס' י"ב) – גורלו של עם ישראל אינו נתון בידי בשר ודם, אלא בידי הקב"ה בלבד. גם מצבי מצוקה אינם יכולים לו – "עם ישראל חי".

נציין כי פסוק זה משמש כפתגם שמשמעותו היא: אדם שאינו נשבר בקלות וצומח מתוך משבר.

ב. מהפניית העורף של פרעה לבני עמו של יוסף, למדנו על דרך השלילה מהי החשיבות של הכרת הטוב.

מבט שלם:

ציר הזמן ממחיש את הרצף הכרונולוגי של האירועים מברית בין הבתרים (ההבטחה) ועד למימוש ההבטחה "ודור רביעי ישובו הנה". בפסוקים אלו הגענו לציון דרך בציר הזמן – "ויקם מלך חדש" – גזרות השעבוד. כדאי להגדיל ולסמן היכן אנו נמצאים כעת. בכל שיעור אפשר לבחון את ההתקדמות ולהזיז את הסימון במידת הצורך.

סיכום:

מה למדנו?

פרעה חושש מאוד מפני התרבות בני ישראל וכדי למנוע מהם למרוד בו ולמנוע את המשך התרבותם, הוא הופך אותם לעבדיו. לאחר שבני ישראל ממשיכים להתרבות, הוא מחמיר את הגזרה ומשעבד את בני ישראל בפרך.

אך כנגד כל מאמציו, עם ישראל מתרבה בזכות שמירתו וברכתו של הקב"ה.

הרחבה והפניות למקורות נוספים:

- מדוע בוחר פרעה להתמודד עם התרבות בני ישראל בדרך של התחכמות ואינו פועל נגדם בגלוי?
אומר הרמב"ן: "כי תהיה בגידה גדולה להכות חינום העם אשר בא בארץ במצוות המלך הראשון. וגם עם הארץ לא יתנו רשות למלך לעשות חמס כזה, כי עמהם הוא מתייעץ. ואף בני ישראל עם רב ועצום ויעשו עמהם מלחמה גדולה".
הרמב"ן מציין 3 סיבות:
 1. עם ישראל ירדו למצרים בהתאם לציווי המלך הקודם. הכרזת מלחמה תיחשב לבגידה בו ובמורשתו.
 2. פרעה מתייעץ עם נתיניו (עם הארץ), והם לא יאפשרו לו להכריז מלחמה על העברים (כך שההתחכמות מכוונת כלפי מצרים ולא כלפי עם ישראל).
 3. פרעה חשש שבמצב כזה, עם ישראל יכריז מלחמה גם הוא.